

T. JUMAMURATOVNING "MAKARIYA SULIW" DÁSTANINDA FOLKLORLIQ HÁM REALISTLIK ÚLGILER MODERNI

Allanazarov E. E.

f.i.k.docent

*Ájiniyaz atındaǵı NMPI Qaraqalpaq tili
kafedrası baslıǵı*

Xojanova A. O.

*Ájiniyaz atındaǵı NMPI Magistratura
bólimi 1-basqısh magistranti*

Резюме: Мақолада халқ шоири Т.Жумамуратовнинг Макарія сулув достонида метафораларни яратишида ва стилистик қўлланишида анъанавий ва нонъанавий дастурларидан фойдаланганлиги, метафоралар орқали анъанавий дастурларнинг реалистик ҳаётий янги қирраларини ёритилиши, философик ва патриотизмга, реал ҳаётий турмуш таризи билан боғлиқ туйғуларга бой асар эканлиги ҳар томонлама илмий жиҳатдан талқин қилинади.

Таянч сўзлар: Достон, миллий эпик фольклорлик анъана, стил, ландшафтлық поэзия, метафора, композиция.

Резюме: В статье всесторонне разъясняется, что народный поэт Т. Жумамуратов использовал традиционные и нетрадиционные программы в создании и стилистическом применении метафор в эпосе «Макарія Сулу», освещая через метафоры новые реалистические аспекты традиционных программ, философско-патриотических, насыщенных реальной жизнью.

Ключевые слова: Дастан (эпос), национально-эпические традиции, стиль, ландшафтная поэзия, композиция.

Summary: The article comprehensively explains that the national poet T. Jumamuratov used traditional and non-traditional programs in the creation and stylistic application of metaphors in the epic "Makariya Sulu", highlighting through metaphors new realistic aspects of traditional programs, philosophical and patriotic, saturated with real life.

Key words: Dastan (epos), national epic traditions, style, landscape poetry (Nature Poetry) composition.

Tilewbergen Jumamuratov óz xalqınıń turmısın jaqsı bilgen, óziniń ómir tájiriyesin toplaп, filosofiyalıq pikirge, tereń sotsiallıq mazmunǵa iye shıǵarmalar dóretken shayır boldı. Ol óziniń gúllan iygilikli islerdiń deregi folklorlıq dástanlar dep bileди, dástannan úyreniwди, úlgi alıwdı násiyatladı. Qosıqlarında tuwılǵan elge degen húrmet, súyispenshilik qarap, onıń hár bir gózzallıǵın úlken súyiwshilik penen jırladı. Shıǵarmalarında Aral teńizi, aydın kóller, dala-shóller, batır jigitler. gózzal qızlar. belli shabandozlar, ataqlı shayırlar h'am t.blar kórkem sawlelenedi hám kóterińki maqtanish penen jırlanadı. Shayırdıń kópshilik qosıqları hám Makariya sulıw dástanında tuwılǵan jer topıraǵı, doslıq, muhabbat máseleleriniń jırlanıwı epizodlıq xarakterge iye bolıwı menen onıń improvizator (suwırıp salma) shayır

bolganligınan derek beredi. Kórkem shıǵarma, ondaǵı sóz óneri tuwralı akad.V.V.Vinogradov tastıyıqlaǵanıday-aq, sóz óneriniń tili sózlik-kórkem formalar, ádebiy til menen xalıqlıq sóylew tiliniń kommunikativlik, ańlatıwshı hám kórkem súwretlewshi xızmetleriniń sintezi tiykarında dóregen mánileri hám xızmetleri bolıp tabıladı,-dep atap kórsetedi.¹ Bul kórkem sózlik-kórkem formalar, ádebiy til hám ulıwmaxalıqlıq sóylew tiliniń kommunikativlik xızmeti menen ańlatıwshı hám kórkem súwretlewshi xızmetleriniń sintezi sistemasında til qurallarınıń biri sıpatında tanılatuǵın metaforalar ayrıqsha áhmiyetke iye. Sonlıqtan da ol ilimiy kózqarastan aktual problema retinde til iliminde de, ádebiyattanıw iliminde de tán alınıp kelmekte. Onıń ústine kórkem shıǵarmanıń itilin úyreniwge baylanıslı baslı problemalar qatarında kórkem shıǵarmanıń tili (stili) hám sóz sheberiniń tili (stili), olar arasındǵı baylanıs, sonday-aq usıllarǵa qatnaslı basqa da máseleler kórkem shıǵarma tiliniń stillik ózgesheliklerin anıqlawǵa taǵı da qospalıraq tús beredi.

Qaraqalpaqstan xalıq shayı - T.Jumamuratov qaraqalpaq ádebiyatı tariyxında ornı bólek, óziniń ájayıp dóretpeleri menen kórkem súwretlewge úlken úles qosqan, estetikalıq kórkem oy-pikir tarawında oǵada qunlı hám bahalı miyras qaldırǵan qaraqalpaq shayırlarınıń biri. Ózi jasaǵan dáwirdegi jámiyetlik turmıstıń eń áhmiyetli problemaların poetikalıq shıǵarmalarınń tiykarǵı obekti etip aldı. Ol tárepinen dóretilgen ádebiy obrazlar, portretler hám estetikalıq oy-óris kartinaları, ideyası, mazmunı, olardıń barlıǵında tuwǵan el, sheksiz muhabbat, adamgershilik qásiyetleri, h.t.b.lar poetikalıq shıǵarmada real súwretleniwı onıń hár bir adresanttıń esinde, kóz aldında. Shayırdı xalıq «tuwma talant» dep biykarǵa bahalamaǵan. Haqıyqatında da, tuwma talantlılıq onıń barlıq shıǵarmalarında, olardıń kompozitsiyasında, ideyasında, obrazları, menen portretlerinde kórkem súwretlewler arqalı real kórinislerine iye boladı. Tuwma talantlılıq derlik shıǵarmalarınń hár bir poetikalıq qatarına tán. Tez kórkem ańlaydı hám tez súwretlengen waqıya oqıwshınıń kóz aldında eriksiz eleslew, sonday-aq adamda estetikalıq zawıq payda etedi. Haqıyqatında da, qosıǵında keltirgenindey, shayırdıń óz metaforası menen sıpatlaǵanda poeziya aspanında algır qustay sharıqladı, poetikalıq oy-pikir hám shiyrin qıyallar menen jasadı, poeziya tereńliginiń túbinen gáwhar taptı.

T.Jumamuratov Mákariya sulıw dástanında xalıq tiliniń sheksiz baylıqlarınan óziniń jeke poetikalıq stili talaplarına say durıs paydalana alǵan, hálsizlik emes al tapqırılıq etken, sózlik-kórkem súwretlew ushın zárúriy bolǵan til quralların tańlawda óziniń tuwma talantı tiykarında batırlıq hám originallıq islegen sóz ustası bolıp

¹ Виноградов В. В. Проблемы русской стилистика. М., «Высшая школа», 1981. 184-бет.

tabiladi. Albette, bunda onin jeke stillik metaforalardi doretiv ham poetikalik xizmette paydalanıwdağı originallıǵı menen tapqırlıǵı da birden kózge taslanadı.

Jazba dástanslılıq stilinde folklorlılıq stilden sheber paydalanıp, kórkem-ádebiy stildin ózgeshe tarmaqlarınin biri sıpatında onda ana tilinin barlıq baylıqları súwretlewdiń tiykargı elementi xızmetin atqarıp keledi. Kórkem súwretlew stilinde óziniń poetikalik sheberligine iye talantlı shayırdin tábiyat qubılısların súwretlewge baylanıslı mına qatarlarındağı oy-pikirdin, onin obrazlılıq-ekspressiyasın tolıq beriwdegi sóz ham máni tańlaw sheberligin, bayanlaw stiline say metafora jasawdağı doretivshilik originallıqtı, novatorlıqtı, máselen, basqasha qalay bahalaw múmkin:

Zorlıqqa kónbes ashıqlıq otı,
Men de bir torǵa qamalǵan totı,
Haǵına kelsem, súyemen seni,
Buyırǵan solay júrektiń otı. («Mákariya sulıw»)

Bul misaldağı ashıqlıq otı, men de bir totı, súyemen seni, júrektiń otı sóz dizbeklerindeki metaforalasqan mániler awısqan mánilerden, sóz mánisiniń keńeyiwinen payda bolǵan mánilerden ibarat.

T.Jumamuratovtin Mákariya sulıw dástanı arqalı poetikalik sóz tańlawı arqalı jańa formadağı realistlik úlgidegi folklorlılıq jańashılıqtı kóriwimizge boladı:

1. Jaw shıǵıtıp nárestesin arıwdın,
Jutıp turdı gáwhár dárya aǵısın...
2. «Qaliylanı», Shaxnamanı», «Qabustı»,
Oqıǵoysa, kirpik qaqpay tań attı.
3. Múlgıydi toǵay, uyqıda dala,
Kıyırǵan dem-dem qırǵawıl ǵana.....
4. Ne danalar ótpedi bul tariyxtan,
Baxıt kórgen erler menen qanıqpan.
5. Sekirip júr jelkildesken aydarlar,
Óspirimler jawdırasqan tulımı.....
6. Jigitke aralasıp, házillesip
Qosıla án shırqaydı perileri,.....

Berilgen poeziyalıq qatarlarda (nárestesin) arıwdın, (oqıǵoysa) «Qaliylanı», «Shaxnamanı», «Qabustı», (ótpedi bul) tariyxtan metonimiyalıq mánilerde, (jelkildesken) aydarlar sinekdoxalıq mánide, (toǵay) múlgıydi, (dala) uyqıda, (erler menen) qanıqpan sózleri metaforalasqan awısqan mánilerde kórkem qatarlar tilin bayıtıp, onin tásirsheńlik dárejesiniń kúsheyiwine erisilgen.

Bul pikirdi T.Jumamuratovtın dástanında házirgi zaman talapları jaǵdaylarına baylanıslı sóz tańlaw sheberliginiń dál faktlerin kóriwge boladı. Tábiyat kórinisin súwretlewge baylanıslı onıń mına qosıq qatarlarındaqı sózlerdiń qollanılıwına názer awdarayıq:

Nurı egep tawlardıń basın,
Samal jalap aynaday tasın,
Ala bultlar kóship, tebelep,
Ótip ketken suwın sebelep.
Tamshı qonıp shópke, putaqqa,
Jıltıraydı gúmis shıtaqtay.
Sap hawanıń salqın samalı,
Jelip óter betten shamalı,
Tasbaqalar da mamırlap basıp.
Arqasına qıstırǵan qosıq...
Olja tawıp asar asına,
Barıp qondı shıńnıń basına...

Shayır kórkem súwretlew ushın folklorlıq úlgiler menen birge jańasha ekspressivlik kúsheytiwshi mánilerge iye sóz hám sóz mánilerin de ádettegi tuwra mánilerdey bolıp uǵınılıp ketken sóz mánilerin de óz ornında sheber paydalanılǵan:

1. Qarlıǵash buǵan-baylawlı baspaq,
Jılasa jeter kózine kúshi.
2. Men de birge izleseyin,
Qıyalımdı at etip.
3. Óltirgen Japar talaydı shalıp,
Qasqır dep onı ataǵan xalıq.

Bul mısallardaǵı haywanlar hám quslar atlarına qurılǵan metaforalardı qısqasha mına taqlette kórsetse bolar edi: qarlıǵash-baspaq, qıyal-at, Japar-qasqır, adam-qoyan, júrek-arıslan, qumırısqa-pil, aqmaq-pıshıq. Olardıń hár birin sóz dep qaraytuǵın bolsaq, onda sırttan qaraǵanda ápiwayı bolǵanı menen sóz tásirsheńligi folklorlıq úlgilerden kem emesligin seziniwge boladı.

T.Jumamuratov tuwma talantqa iye, novator, haqıyqıy kórkem sóz ustası ekenliginiń dálili sıpatında qaraqalpaq kórkem ádebiyatın, folklorlıq úlgiler menen bayıtıp, onı belgili dárejede bunnan bılay da rawajlandırıwǵa úlken úles qosqanlıǵın izertlewlerdiń nátiyjesi pikirimizdi tastıyıqlaydı.

Paydalanilgan ádebiyatlar dizimi.

1. Abdullaeva L. Leksicheskaya stilistika uzbekskoy xudojestvennoy literaturı. T., 1979
2. Ashirbaev S. Strukturno-semanticheskie osobennosti prostogo predlojeniya v prozaicheskix proizvedeniyax Alishera Navoiy. ADD., 1990. Avtoref.diss.na soisk.uch.st.d.f.n. T.: 1990.
3. Berdimuratov E. Házirgi zaman qaraqalpaq tiliniń leksikologiyası. N.: 1968
4. Vinogradov V.V. Problema russkoy stilistiki. M.: 1981
5. T.Jumamuratov. Shıǵarmalar jıynaǵınıń 3 tomlıǵı. N.: 1978
6. T.Jumamuratov. Mákariya sulıw. N.: 1973

